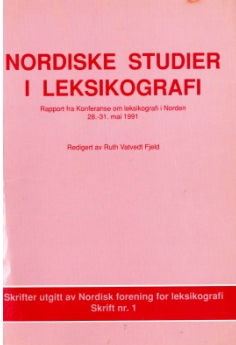

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Tvetydighet som kommunikasjonsproblem - Betydningen av en utvetydig terminologi i internasjonal kommunikasjon	
Forfatter:	Eli Ellingsve	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 1, 1992, s. 509-514 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Eli Ellingsve

Tvetydighet som kommunikasjonsproblem Betydningen av en utvetydig terminologi i internasjonal kommunikasjon

Utvetydig terminologi er av meget stor betydning i nasjonal såvel som i internasjonal fagspråkskommunikasjon. Behovet for ny terminologi øker stadig raskere, i takt med nye tekniske landvinninger og økende internasjonalisering. Og behovet melder seg innenfor stadig flere språkområder. Men også tilsynelatende etablerte internasjonale begrep med terminologi som nærmest oppfattes som en del av allmennspråkets ordforråd, kan føre oss bak lyset i en situasjon der språkbrukere fra ulike land møtes for å utveksle informasjon. *Midtøsten* og *petroleum* kan være eksempel på dette.

I muntlig såvel som i skriftlig kommunikasjon er språk *nøkkelen* til effektiv forståelse. Men språket utgjør også i mange sammenhenger en *barriere* mot forståelse og samarbeid. I dette foredraget vil jeg komme med noen synspunkt på det antatte behovet for

- generell språkkompetanse i profesjonell sammenheng
- særskilte språkkunnskaper for spesielle formål
- standardisering av internasjonale begrep/terminologi

Generell språkkompetanse i profesjonell sammenheng

Gode språkkunnskaper i faglig sammenheng, kan, paradoksalt nok, fortone seg som mangelfulle kunnskaper i allmennspråksammenheng.

Med god språklig kompetanse i profesjonell sammenheng tenker jeg ikke nødvendigvis på bred kunnskap om et språks struktur og terminologi. Det motsatte er ofte tilfelle: Kvaliteten på fagtekster kan ofte være omvendt proporsjonal med høyt antall synonym, eller forekomsten av varierte, elegante grammatiske konstruksjoner.

Ved kvalitativ vurdering av en allmennspråklig tekst har man tradisjonelt lagt vekt på trekk som "ledig språkføring", "variasjon", "stort ordforråd" osv. Ved vurderingen av en fagspråklig tekst trekker ofte egenskaper som "variasjon" og "stort ordforråd" karakteren ned. I en slik forbindelse snakker man gjerne om "språklig forvirring" og "vaklende terminologi". I svært mange tilfeller etterstrebes en formel- eller frasepreget teksttype, til bruk i håndbøker, bruksanvisninger, lover og regler, prosedyrer osv.

Fenomenet er internasjonalt. En av konklusjonene som kunne trekkes etter en arabisk konferanse om fagspråk, i 1990, understreker dette:

Den arabiske verden ser nå behovet for å ta i bruk ny teknologi, og å bruke språket som et effektivt middel for fagkommunikasjon. Språk kan ikke lenger betraktes som et rent retorisk anliggende, en prydd og en utsmykning, et formål i seg selv i en kommunikasjonssituasjon, styrt av hensynet til språkets musikalitet og dets overflod av synonym (Language International, 1990).

Selv om vi ikke alle har del i en litterær arv som araberne, med ruvende verk som *Koranen* og *Tusen og én natt*, har nok de fleste av oss erfart at de retoriske mønstrene for tekstproduksjon som vi har arvet fra våre nasjonale forfattere, simpelthen ikke kan anvendes når vi blir bedt om å skrive en håndbok, teknisk dokumentasjon, regler eller lover. Fagtekstforfatteren kan ikke uten videre trekke veksler på sine skrivende allmennspråklige kolleger.

Særskilte språkkunnskaper for spesielle formål

Vitenskapelige og tekniske landevinninger i dette århundret har økt vår viten og vår forståelse av verden rundt oss i et omfang og et tempo som neppe noen kunne ha forutsagt, enn si forestilt seg resultatene av, på forhånd. En økende internasjonalisering er både et resultat av og en drivkraft bak en slik utvikling. Avansert faglig samarbeid er ikke lenger begrenset til hver enkelt bedrift eller foretak, heller ikke isolert bak nasjonale grenser. Samarbeid krever kommunikasjon i enhver forstand, ikke minst verbal kommunikasjon. Behovet for særskilte språkkunnskaper vil også vise seg på flere nivå og på flere fagområder i fremtiden enn hva som er tilfelle i dag.

Med tanke på den raske utviklingen innenfor vitenskap og teknologi, og det universelle preg som disse områdene har, er det neppe for dristig å mene at fagterminologien innenfor disse områdene vil tjene på å bli styrt med en fast hånd dersom ikke det totale kaos skal oppstå. Ved et symposium i German Terminology Society i Tyskland for et par år siden ble det hevdet at fagfolk allerede nå har problem med å diskutere sine egne fag på sitt eget språk. Dette problemet kjenner vi også her hjemme, det er ikke begrenset til andre og større land.

Terminologi spiller en avgjørende rolle når det gjelder tilegnelse og anvendelse av forskningsresultat, f.eks. innenfor tekniske eller naturvitenskapelige fagområder. Fagspråkene i disse områdene krever et stort antall termer for å kunne registrere og beskrive mengden av nyvinninger i alle aspekt.

Utviklingen av ny terminologi for ny teknologi holder dessverre ikke alltid tritt med nyvinningene. Selv om utviklerne eller forskerne lanserer sitt produkt under et bestemt navn eller en viss betegnelse, er det ingen garanti for at denne betegnelsen spres og fester seg sammen med kunnskapen om, eller til og med bruken av, produktet. Det motsatte ser vi ofte eksempel på: vi anvender gjerne ulike "hjemmelagete", ad hoc-pregete private betegnelser på et produkt inntil en lansert betegnelse har vunnet seg et sikrere fotfeste hos tunge brukergrupper.

Men behovet for fagspråkkunnskap er ikke begrenset til kunnskap om ens egen nasjonale terminologi. De siste to årene har f.eks. åpnet et helt nytt potensielt hjemmemarked for europeere, takket være jernteppets fall. De store politiske omveltningene i øst, og den forventete styrkingen av økonomiske alliansebånd i vest i 1992, gjør det nokså sannsynlig at kunnskaper om fremmedspråk, og til dels andre språk enn de tradisjonelle skolespråkene engelsk/tysk/fransk, vil komme til å spille en vesentlig større rolle i Europas fremtid. Også i fagspråkssammenheng vil dette behovet for fremmedspråkkompetanse øke.

Europeerne står overfor et sterkt utvidet hjemmemarked med et problem som tradisjonelt har vært knyttet til fjernere markeder: språkbarrierene. Situasjonen er *her*, og den krever tanker omkring en løsning *nå*.

Ønsket om å beherske et eller flere fremmedspråk i forbindelse med yrkesutøvelse fører ofte til en spesialisert språklæring. Fagspesialister lærer ofte antatt tilstrekkelig fagfraseologi til å kunne diskutere sitt fagområde med likesinnete. De tilegner seg den terminologien som de anser for nødvendig for å kunne kommunisere på et interessant nivå med andre fagfolk. I tillegg utvikler de seg kanskje til språklige roboter, uten evne til å delta i generell samtale på samme interessante nivå.

Her vil jeg reservere meg noe mot en uttalelse fra direktør Riborg M. Ericson ved Norges Eksportskole. I en artikkel med tittelen *Eksportfremmede opplæring - en kritisk investering* (Ingeniørmytt 1991) sies det følgende:

En undersøkelse påviste for få år siden at norske ledesers språkkunnskaper og internasjonale utdannelse og erfaring var klart utilstrekkelige, spesielt tysk og fransk. Når det gjelder engelskkunnskapene, mener Ericson mange nordmenn overvurderer sin kompetanse, som kan være mer egnet for teknisk dokumentasjon og for "small talk" enn for krevende internasjonale forhandlinger.

Jeg tror også at en del nordmenn overvurderer sine fremmedspråkkunnskaper. Men jeg tror at dette også gjelder kunnskapene i fagspråk og evnen til å delta i "small talk" over forfriskningene. Det kan være risikabelt å stille for lave krav i slike sammenhenger, selv om det man sier, ikke nødvendigvis behøver være juridisk holdbart.

Standardisering av internasjonale begrep/terminologi

Under dette punktet vil jeg komme nærmere inn på det som overskriften antyder, nemlig *tvetydighet*.

Det vanlige er gjerne at et leksikalt oppslag betraktes som tvetydig dersom det har mer enn én denotasjon. Jeg vil her utvide grensene for denne definisjonen noe ved å bringe inn et internasjonalt aspekt. Tvetydighet i flerspråklig ordbokssammenheng vil jeg forsøksvis definere slik: *Tilsynelatende ekvivalente nasjonale oppslag i flerspråklige ordbøker er tvetydige dersom de denoterer ulike begrep innen de ulike nasjonale språkområdene.*

I fagspråkssammenheng er det ofte behov for å advare mot følgende "overtro":

- Et begrep er ikke nødvendigvis ett og det samme innenfor to forskjellige språk- eller kulturområder selv om de respektive termer i de to nasjonalspråkene er ordrette oversettelser eller tilnærmet ordrette oversettelser i forhold til hverandre
(Eksempel: *Midiøsten*)
- Et begrep er ikke nødvendigvis ett og det samme innenfor to språk- eller kulturområder selv om de respektive nasjonale termer er nasjonale varianter av ett og samme lånord (f.eks. fra gresk eller latin).
(Eksempel: *Petroleum*)

Advarselen kan synes banal og uinteressant. Ikke desto mindre kan kanskje et par eksempel fra geografi og oljeindustri være en nyttig illustrasjon av et problem.

Midtøsten

Et større norsk konversasjonsleksikon definerer *Midtøsten* slik:

Midtøsten, eng. Middle East, betegnelse som oppstod under den annen verdenskrig som navn på det område som hørte under den britiske militærkommando øst for Suez. Etter hvert som dens område ble utvidet, ble begrepet gitt videre geografisk mening. Noen presis avgrensning av begrepet har man egentlig ikke, men Midtøsten omfatter i vanlig språkbruk

Egypt	Syria
Sudan	Libanon
Libya	Kypros
Israel	Tyrkia
Jordan	Iran
Irak	landene på den arabiske halvøy

(*Aschehoug og Gyldendals Store Norske* 1981)

Tar vi for oss et mindre britisk engelsk oppslagsverk, finner vi en sparsom definisjon av *Middle East* som i hovedtrekk svarer til opplysningene hos A&G:

countries from Egypt to Iran
(*Oxford Advanced Learner's Dictionary*, 1986)

Så langt så vel. Men så vel er det imidlertid ikke. I følge en anerkjent ordbok for det amerikansk-engelske språk omfatter området *Middle East* følgende:

the area including Iraq, Iran, Afghanistan, and, sometimes, India, Tibet, and Burma

eller

the countries near or east of the eastern Mediterranean, including southwestern Asia (Turkey, Syria, Lebanon, Palestine, Trans-Jordan, Saudi Arabia, etc.)
(*Webster's New Twentieth-Century Dictionary*, 1983)

Den siste definisjonen får man riktignok under oppslagsordet *Near East*, men med tilvising fra oppslagsordet *Middle East*. Begge termene kan altså åpenbart referere til ett og samme begrep.

Termen - og begrepet - *Nære Østen* er ikke like befestet i norsk allmennspråk som *Midtøsten*. Men en norsk oversetter kan møte *Near East* som en problematisk term, og bli

tvunget til å nærme seg komplekset fra den siden. I følge *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (1986) omfatter *Near East*

Turkey etc.

The Concise Oxford Dictionary (1964) er en smule mer "concise"/konsis:

Turkey & Balkan States

Dette peker faktisk i samme retning, men vi skal ikke forledes til å tro at vi har grepet om begrepet. Et autoritativt tysk oppslagsverk definerer våre problematiske begrep slik:

der mittlere Osten: die südlichen Gebiete Asiens von Iran bis Birma"

der Nahe Osten: (= der Vordere Orient) die sozialistischen Länder Osteuropas und die vorderasiatischen Länder

(*Duden Deutsches Universalwörterbuch*, 1983)

Jeg har foreløpig gitt meg her. Det gjenstår ennå å innhente opplysninger om de ulike nasjonale definisjonene av begrepet *Midtøsten* i alle verdensspråk bortsett fra norsk, engelsk og tysk. Jeg er også kjent med at norske historikere, geografer og antropologer vil være interessert i å diskutere Aschehougs og Gyldendals definisjon av begrepet, med referanse til sine fagtradisjoner. Det er ingen tvil om at det her kan finnes mer stoff til ettertanke.

Mens vi venter på den endelige konsensusen, kan vi forestille oss en situasjon der en norsk ingeniør, forretningsmann/-kvinne eller politiker, med generelle fremmedspråkkunnskaper fra norsk videregående skole, ønsker å innhente opplysninger om gassproduksjon, salg, priser og prognoser i Midtøsten fra en informasjonsmedarbeider i et internasjonalt selskap eller pressebyrå. Med sine språkkunnskaper, kanskje gode nok til å kunne produsere en ordrett oversettelse fra norsk til engelsk, eller tysk, og sin nasjonale forståelse av begrepet Midtøsten, hvis term virker så velkjent, kan nordmannen risikere å motta all den informasjon han/hun mangler, men aldri ønsket seg, om markedet i f.eks. Afghanistan, Tibet, Burma, Tyrkia, Albania og Bulgaria.

Kommunikasjonsproblemet er neppe av de helt store. Men det kan føre til unødige tidsbruk og gale tall før det løses. Jeg har sporet en større forståelse i det private næringsliv for økonomiske argument enn for språklige/språkhistoriske når det gjelder behov for språkstøtte og standardisering. Det kunne kanskje være interessant å foreta en kostnadsanalyse i forbindelse med termen *Midtøsten*. Jeg har likevel ingen klare ideer om metode her og nå.

Petroleum

Et annet eksempel. Ordet *petroleum* stammer opphavlig fra latin; *petra* betyr 'stein', og *oleum* 'olje', altså 'steinolje' direkte oversatt.

En anerkjent amerikansk ordbok for vitenskapelig og teknisk terminologi definerer *petroleum* slik:

A naturally occurring complex liquid hydrocarbon which after distillation yields combustible fuels, petrochemicals, and lubricants; can be gaseous (natural gas), liquid (crude oil, crude petroleum), solid (asphalt, tar, bitumen) or a combination of states.

(*McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technical Terms*, 1989)

Det kan sies en del om denne definisjonen. Blant annet vil det kunne hevdes at ordet *flytende* i definisjonen vil forvirre leseren, siden de *flytende* hydrokarbonene etter det som sies, kan forekomme i alle former; flytende, fast, eller i gassform, eller i en kombinasjon. Forklaringen er muligens at adjektivet *liquid* kan bety noe som er flytende under visse omstendigheter, men ikke alltid. Dette er imidlertid neppe allmennspråkets definisjon av *flytende*.

Ytterligere forvirring kan oppstå i internasjonale fagmiljø dersom den engelske termen *petrol* anvendes i en diskusjon om *petroleum*. Ifølge et annet allmennspråklig autoritativt oppslagsverk kan dette sies om *petrol*:

1. petroleum. (Obsolete)

og

2. gasoline. (British)

(*Webster's New Twentieth-Century Dictionary*, 1983)

For en ikke-innfødt engelsktalende person kan likheten mellom ordene *petroleum* og *petrol* forvirre. Det faktum at *petrol* tidligere også har vært anvendt synonymt med *petroleum*, minsker ikke akkurat språkproblemet (hvor lenge siden/med hvilke konsekvenser/hvilken rekkevidde?).

Til overmål har petroleumsproblemet også en fransk side, som kan bidra ytterligere til den internasjonale forvirringen. På fransk finnes termen *petrole*, som betyr det samme som *petroleum*. Likheten i stavemåte mellom engelsk *petrol* og fransk *petrole* er slående. Igjen er det mulig å forestille seg en situasjon hvor vår nordmann — gjerne med studiebakgrunn fra USA — og en franskmann ønsker å utveksle synspunkt på *petrol* — eller var det *petroleum/petrole/gasoline*? Engelsk er ikke morsmål for noen av dem, derimot det eneste språk de kan bruke seg imellom for fagkommunikasjon. Deres engelske vokabularer kan være helt nødtørftige, og preget av nasjonalt "slag". Samtalen kan følgelig utvikle seg derhen at den som snakker, mottar de svarene som hans tilhører formoder vil være i samsvar med det taleren muligens har ment. Innenfor en norsk kulturkontekst kan en slik samtale best karakteriseres med ordene "Goddag mann, økseskaft".

Litteratur

Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon. Oslo 1981.

Duden Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim 1983.

Ingeniørnytt 1991-05-22.

Language International 1990/2.4:14. Mohammed Didaoui, Chief, Arabic Section, United Nations Industrial Development Organization. Vienna.

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford 1986.

McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technical Terms. 1989.

Webster's New Twentieth-Century Dictionary. New York 1983.

The Concise Oxford Dictionary. Oxford 1964.